

BOGNÁR ZALÁN

A magyar hadifoglyok ügye, sorsa 1947-ben – a párizsi békeszerződés és a parlamenti választások függvényében

A második világháború utáni magyar társadalom egyik legégetőbb kérdése a szövetséges hatalmak fogságában lévő katonai és polgári személyek sorsa és mielőbbi hazahozatala volt. Annál is inkább, mivel a második világháború alatti, megnagyobbodott – közel tizenöt millió fős Magyarországról – mintegy 1,2 millió magyar állampolgár került a szövetséges hatalmak fogságába. (A mai Magyarország területére vetített számuk 900 000 főre tehető.) Közülük mintegy 300 000-nek a nyugati, míg 800 000-nél is többnek a szovjet (hadi)fogság¹ sanyarú sorsa jutott osztályrészül.²

Az országban szinte nem volt olyan család, amelyiket ne érintette volna közelről a hadifogly-kérdés. Az ügy társadalmi fontosságát jól kifejezi gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszternek – Teleki Pál fiának – még 1945 nyarán dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz írt egyik levele, mely a következő sorokkal kezdődik: „Mai magyar társadalmunk egyik legégetőbb és legfájóbb kérdése a fogly-ügy. Érdekelve van ebben annak minden rendű rétege és minden rangú tagja.”³ Itt álljunk meg egy pillanatra, hiszen maga Teleki Géza sem hadifogly-ügyről, hanem fogly-ügyről írt, mivel teljesen tisztában volt azzal, hogy nemcsak magyar katonák kerültek szovjet fogságba, hanem magyar civilek is tömegesen, akiknek száma – a kutatások mai állása szerint – mintegy 300 000-re tehető. Túlryomó többségüket hadifoglyként, míg kisebb részüket internáltként hurcolták el.⁴ Utóbbiak között nők is voltak szép számmal. Mégis a korabeli, a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon róluk is csak a hadifogly-ügy keretében lehetett szólni.

A hadifogly-ügy társadalmi súlya miatt tehát érthető, hogy a hadifogly-kérdéssel hivatalból foglalkozó kormányzati szervek és a Vöröskereszt mellett sorra alakultak a különböző társadalmi szervezetek – mint például Nemzeti Segély, Siess Adj Segíts, Hadifoglyok

¹ A (hadi)fogly szó ilyen módon való írása azt jelzi, hogy „hadifoglyként” tértek haza a hadifoglyokkal együtt a „malenkij robot” során szovjetunióbeli kényszermunkára – többnyire bányákba – elhurcolt civil internáltak is. (A malenkij robotról bővebben lásd: Bognár Zalán (szerk.): *„Egyetlen bűnünk származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini légerekbe 1944/45–1955*. Pécs, 2009.

² Bognár Zalán: *Magyarország II. világháborús hadifogly-vesztésege*. In: Ruszin, Ukladacs Omelján (szerk.): 60 éve kezdődött a második világháború. Uzsgorod [Ungvár], 2001. 46–55. Az 1999. december 8-án a Hadtörténeti Intézet és Múzeumban megtartott nemzetközi tudományos emlékülésen tartott előadás anyaga.

³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-J-1-j. A külügyminisztérium TÜK (titkos ügykezelés) iratai. 21. doboz, IV-438/9, 145.420/7–1945.

⁴ Bognár Zalán: *Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjet fogságba 1944/45-ben*. In: Markó György (szerk.): *Háború, hadsereg, összeomlás. Magyar politika, katonapolitika a második világháborúban*. Budapest, 2005. 181–190.

és Hozzá tartozók Országos Szövetsége, Magyar Nők Demokratikus Szövetsége –, hogy segítsenek a hadifoglyok helyzetén. A pártok is egymás után alakították ki hadifogoly irodákat, de nem pusztán emberbaráti és hazafiúi érzületektől vezérelve, hanem politikai tőkét is igyekeztek kovácsolni ebből a kiemelkedő jelentőségű társadalmi ügyből. Köztük is élen járt a kommunista párt, s az országot megszállva tartó Szovjetunió támogatásával már 1945 őszen országos hetilapot indított Magyar Hadifogoly Híradó⁵ névvel, s ezzel párhuzamosan miniszteriális szinten is hamarosan monopolizálta a hadifogoly-ügyet.

A hadifogoly-ügy a dolgok természetéből fakadóan minden országban a Honvédelmi Minisztériumok feladatkörébe tartozott. Mégis, mivel Magyarországon ez a tárca nem a kommunista, hanem a kisgazdapárt kezében volt, hamarosan teljesen kiszorították a hadifoglyok ügyeinek az intézéséből. 1945. szeptember 1-jével a SZEB, vagyis a magyarországi Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság segítségével a Magyar Kommunista Párt elérte, hogy a nyugati hadifoglyok ügye az általuk irányított belügyminisztérium felügyelete alatt létrehozott Hazahozatali Kormánybiztosság alá kerüljön. Ezt követően a szovjet hadifoglyokba kerültekkel kapcsolatos ügykört is elvették a Honvédelmi Minisztériumtól, amelyet először a Vöröskereszt, majd 1946. július 1-jétől a szintén kommunista párti Népjóléti Minisztérium hatáskörébe utaltak. Ezáltal már teljesen az MKP uralta a hadifogoly-kérdést.

Mivel az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény – az 1929-es, a hadifoglyokkal történő bánásmódot szabályozó genfi konvenció rendelkezései ellenére – a magyar hadifoglyok sorsára, hazahozatalára vonatkozóan semmiféle rendelkezést nem tartalmazott, 1945-ben a magyar társadalomnak meg kellett elégednie Vorosilovnak, a magyarországi SZEB elnökének 1945. augusztus 22-i ígéretével, melyben „a marsall hivatalosan közölte a Szovjetunió kormányának azt az elhatározását, hogy az összes magyar hadifoglyot szabadon bocsátják [...] A hadifoglyok tömeges hazaszállítása a napokban veszi kezdetét.”⁶

S valóban, az 1945-ös nemzetgyűlési választások előtt megindult hazaszállításokkal – a már korábban szabadon bocsátottakon kívül – az év végéig további 150 000 magyar hadifoglyot engedtek szabadon. Bár erre az akcióra a Szovjetunió presztízsét és ezzel együtt az MKP választási esélyeit növelő lépésként került sor, Rákosi mégsem örült annak felhőtlenül. 1945 nyarán, egy nőaktíván például kijelentette, hogy „a hadifoglyok egy jelentékeny része fasiszta [...] Ha ezeket most kieresztenénk, hát az egyszerűen a fasiszmus komoly erősítését jelentené.”⁷ Majd a választások elvesztése után levélben hívta fel Petrov altábornagynak, az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága (GUPVI)⁸ vezetőjének a figyelmét arra, hogy a hadifoglyok „fizikailag rendkívül leromolva érkeznek Magyarországra. A választások előtt Debrecenbe érkezett 3000 hadifogoly majdnem mindegyikét kórházba kellett szállítani.” S mindezt csak azért említi – amint az leveléből kiderül –, mert „a dolgot a kisgazdák nagy demagógiával kihasználták, és ez is rontott a választás esélyein”.⁹

⁵ 1946 ősztől Magyar Hadirokkant, Hadifogoly Híradó lett a lap neve.

⁶ Népszava, 1945. augusztus 23.

⁷ Püskösti Árpád: *Rákosi a hatalomért 1945–1948*. Budapest, 1992. 124.

⁸ GUPVI = *Glavnoje Upravlénijje po gyelam Vojennoplennüh i Internyirovannüh*, vagyis a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság. Ezt, illetve ennek jogelődjét 1939. szeptember 19-én – Lengyelország megtámadása után két nappal – hozták létre UPV-ként, azaz Hadifogolyügyi Parancsnokságként. Majd 1940 végén UPVI lett, vagyis Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság. Végül 1945. január 11-én lett GUPVI. Ugyanis a hadifoglyok és internáltak számának nagymértékű megnövekedése miatt átszervezték és főigazgatósági rangra emelték.

⁹ Püskösti: *Rákosi a hatalomért*, 144.

Az elszállítottak ügyét kormány szintű kétoldali tárgyalások során először Nagy Ferenc miniszterelnök vetette fel 1946. áprilisi moszkvai útján. A hazahozatal ütemére és határidejére vonatkozólag konkrét ígéreteket a kormányfő sem kapott. A miniszterelnök a sajtó képviselőinek csak annyit tudott nyilatkozni, hogy „a generalisszimusz úr [...] kijelentette, hogy a magyar hadifoglyokat folyamatosan hazaszállítják”.¹⁰ Azonban az ígélet nem teljesült. A hadifoglyok hazaengedése igencsak akadozott, s július 1-jétől is csak – ekkortól állnak rendelkezésre pontos adatok¹¹ – mindössze 16 322 fő érkezett haza.¹²

A hadifogly-kérdés teljes körű, egyezményes megoldása végül is a békeszerződéstől volt várható. Az érintett szervezetek és hatóságok – kiváltképp a Külügy- és a Honvédelmi Minisztérium – lelkesen és illúzióktól sem mentesen szerkesztették a győztes hatalmak elé kerülő magyar javaslatokat. A magyar békedelegáció a hadifoglyokkal kapcsolatban alapvetően két dolgot szeretett volna elérni. Először is, hogy a hadifoglyokat a békeszerződés aláírásától számított fél éven belül hazaszállítsák. Másodszor pedig, hogy „...minden olyan személy, aki állandóan a magyar állam jelenlegi területén kívül lakott [vagyis a visszacsatolt részekben – B. Z.], büntetlenül és hátrány nélkül térhessen vissza arra a területre, ahol elhurcolása vagy elindulása előtt tartózkodott, függetlenül attól, hogy melyik ország szállítmányával szállítottatott vissza...”¹³

Sajnos, a magyar érdekeket egyetlen esetben sem sikerült érvényre juttatni, így az 1947. február 10-én aláírt békeszerződés a számtalan be nem teljesült remény közt a szövetséges hatalmak fogságában lévő magyar hadifoglyok ügyét sem rendezte. A hadifoglyokkal foglalkozó 21. cikkely csupán annyit mondott ki, hogy „a magyar hadifoglyok, mihelyt lehetséges, hazaszállítandók a hadifoglyokat visszatartó egyes Hatalmak és Magyarország között erre vonatkozólag kötött megállapodások szerint”, valamint, hogy a hazaszállítás mindenmennyiségű költségét a fogva tartó állam által megállapított összeg alapján a magyar kormánynak kell viselnie.¹⁴ A „mihelyt lehetséges” kifejezés a békekonferencia katonai bizottságának meghatározása szerint azt jelenti, hogy a hazaszállítást csak szállítástechnikai okok akadályozhatják.¹⁵

A családott magyar delegáció és magyar közvélemény számára a hadifogly-kérdés diplomáciai szintű és átfogó megoldására csak egy esély maradt, nevezetesen a békeszerződésben foglalt külön megállapodás, azaz a hadifogly-egyezmény megkötése. Míután az angol, az amerikai és a francia hadifogságba került magyar hadifoglyok hazaszállítása 1946 végére lényegileg befejeződött, a hadifogly-egyezmény megkötése csak a Szovjetunióval vált szükségessé. A Szovjetunióból a békeszerződés megkötésekor is még mintegy 450–500 000 magyar hadifoglyot vártak haza a hozzátartozók, jóllehet ezek egy része ekkor már nem volt az élők sorában.¹⁶

¹⁰ Kossuth Népe, 1946. április 21.

¹¹ Ekkortól kerülhetett a Szovjetunióból érkező hadifoglyok ügye egy kormány szerv kezébe, a magyarországi SZEB nyomására a kommunista irányítás alatt álló Népjóléti Minisztériumba.

¹² Stark Tamás: *Magyarország második világháborús embervesztesége*. Budapest, 1989. 58.

¹³ Hadtörténelmi Levéltár, Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban: HL HM) Békeelőkészítő csoport iratai (a továbbiakban: Béé. cs. i.) A/I./94. „A magyar békedelegáció által 1946. évi szeptember hó 30-án a párizsi békeértekezleten a hadifogly kérdéssel kapcsolatban tett megjegyzéseiről.”

¹⁴ Haas György: *Második Trianon*. Békéscsaba, 1995. 190.

¹⁵ HL HM Béé. cs. i. A/I./95. Szemes István ezredes 1947. március 26-án kelt „Emlékeztető”-je, melyet a frissen kinevezett honvédelmi miniszter, Dinnyés Lajos számára készített.

¹⁶ A Honvédelmi Minisztériumban kétféle megközelítés és adatok szerint végeztek számításokat a még a Szovjetunió területén lévő magyar hadifoglyok számára vonatkozólag. A két eredmény 430 000 és 460 000 fő volt. Végül a két eredmény számtani középértékét véve kerekítve 450 000 főt kaptak végeredményként. HL HM 7187-1947.eln. „Szovjet-magyar hadifogly-egyezmény megkö-

A kisgazdapárti Nagy Ferenc kormánya 1947. február közepén tárcaközi bizottságot hozott létre az államközi egyezmény, valamint a hadifoglyok tömeges hazaszállításának és fogadásának előkészítésére. A bizottság ülésein felvetődött számos kérdés, illetve megoldandó probléma: a Magyarország határain kívülre került magyar nemzetiségű hadifoglyok sorsa, a 25–30 000 főnyi magyar deportált, illetve munkaszolgálatos zsidó soron kívüli hazahozatala, a svábok és az SS-ben szolgáltak átvétele, a foglyok politikai szűrése, szállítástechnikai problémák stb. Az ezek körül kialakult vitákban élesen megmutatkoztak a kormánykoalícióban résztvevő pártok politikai felfogása közti különbségek, valamint jól érzékelhető volt a köztük dúló hatalmi harc, amely a kommunista és a kisgazdapárt vezetése alatt álló minisztériumok képviselői között csúcsonyosodott ki. Két kérdésben alakult ki a legélesebb vita. A kommunista párt vezette belügyi és a népjóléti tárcák képviselői amellet álltak ki, hogy az egyezménybe csak a békeszerződésben megállapított – vagyis lényegében a trianoni – Magyarország területéről származó magyar állampolgárokat vegyék bele, valamint kijelentették azt is, hogy „el kellene zárkózni a svábok átvétele elől is”, hiszen sokak hozzátartozóit mint svábokat már kitelepítették. Ezzel szemben a kisgazdapárti tárcák képviselői szerint – élükön a Honvédelmi Minisztérium képviselőjével – a „magyar kormány nem helyezkedhetik olyan álláspontra, hogy Szovjetországban hagyja kint azokat a magyar fegyveres erőkhöz tartozott személyeket, akiket más államok átvenni nem hajlandók”. A svábkérdésre reagálva pedig kifejtették, hogy mivel a polgári személyek nagy részét pusztán német hangzású nevük miatt szállították el, ezért a hazaszállításnál a kiválogatást nem lehet a szovjet szervekre bízni. Végül a népjóléti és a belügyi tárca is beleegyezett abba, hogy ha a szomszéd államok nem fogadják be magyar nemzetiségű állampolgáraikat, akkor a magyar kormány átveheti őket.¹⁷

Egy hónapos vita után, 1947. március 17-én sikerült a bizottság résztvevőinek egyezniük a hadifogly-egyezmény tervezet végleges szövegében. Ezen az ülésen, még a tervezet elfogadása előtt ismertették Gerő Ernő közlekedésügyi miniszter bejelentését, amely szerint a Szovjetunióval kötendő megállapodás-tervezethez csak azzal a feltétellel járul hozzá, hogy ha a határon belépő hadifoglyok rendészeti ügyeinek további intézését állambiztonsági szempontból „a hadifoglyok közt jelentékeny számban lévő reakciók miatt” Rajk László belügyminiszter hatáskörébe utalják. Ezt végül csak a polgári foglyokra vonatkozóan a bizottság elfogadta.¹⁸

A tervezet tartalmazta mindazokat a szempontokat, amelyeket egy ilyen egyezménynek a diplomácia alapvető etikai szabályai, valamint a humanitárius szempontok szerint figyelembe kell vennie. Ugyanakkor ékesen bizonyította a magyar kormánynak a szovjet fél irányában táplált – az addigi tapasztalatainak is ellentmondó – túlzott jóhiszeműségét, naivitását, a szovjet típusú állam lényegének, struktúrájának nem kellő ismeretét. Így kerülhettek az egyezmény-tervezetbe olyan passzusok, mint például a 4. cikkely, amely kimondta, hogy a szovjet kormány hozzájárul ahhoz, hogy a magyar kormány a hadifoglyok kiválogatásának s folyamatos hazaszállításának megkönnyítése céljából a Szovjetunió területére bizottságot küldhessen ki. A 7. és 8. cikkely alapján pedig a két kormány kölcsönösen lehetővé tette volna a másik fél számára elhunyt állampolgárainak hazaszállítását, valamint az egymás területén lévő hadi- és hadifogly sírok rendezését és gondozását. Vorosilov és

téséhez adatok közlése”. Míg Pokorny Hermann, a Külügyminisztérium Hadifogly osztályának a vezetője naplójában 400–500 000 hadifoglyról tett említést. HL Personália 94/A, 1.doboz.

¹⁷ Bognár Zalán: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogly-egyezmény*. Hadtörténelmi Közlemények, 113. évf. (2000) 4. sz. 867–868.

¹⁸ Bognár: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogly-egyezmény*, 867.

Sztálin ígéreteire alapozva a megállapodás-tervezet szerint a hazaszállításoknak 1947 végéig be kellett volna fejeződniük.¹⁹

Közben a bizottság ülésein kívül is folyt a politikai harc a hadifogoly-ügyön keresztül, és több erőfeszítés történt a szovjetunióbeli magyar hadifoglyok mielőbbi szabadon bocsátása, illetve az ennek diplomáciai keretet adó hadifogoly-egyezménnyel kapcsolatos tárgyalások mielőbbi megkezdése érdekében, ami a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság által uralt országban a kommunista párt sikereit hozta.

1947 tavaszán az első ilyen kezdeményezés a Külügyminisztérium Hadifogoly osztályának vezetője, Pokorny Hermann részéről történt. Április 8-ára megfogalmazott egy levéltervezetet, amelyben a hadifogoly-egyezményre vonatkozó tárgyalások mielőbbi megkezdését kérte, valamint azt, hogy a megkötendő hadifogoly-egyezmény a békeszerződéssel egy időben léphessen érvénybe. Ezt – miután a külügyminiszter április 21-én jóváhagyta – átküldték Puskinnak, a Szovjetunió rendkívüli követének, a SZEB politikai tanácsadójának a szovjet kormányhoz való továbbítás végett. A magyar kormány e hivatalos megkeresésére sohasem érkezett válasz.²⁰

Szintén még április elején a parlament kiscgazdapárti háznagya, Révész László több pártjabeli képviselőtársával együtt egy pártközi küldöttséget próbált megszervezni, hogy így nyomatékositva kérésüket Szviridov altábornagynak, a SZEB ügyvezető alelnökének²¹ egy memorandumot nyújtsanak át a magyar hadifoglyok soronkívüli, vagyis még a hadifogoly-egyezmény megkötése előtti szabadon bocsátása érdekében. Április 22-én a külügyminiszter jóváhagyta a kezdeményezést, bár nem sok reményt fűzött hozzá. A pártok hozzájárulása után, május 7-én Révész László Barkóczy Vendel, Futó József és ifj. Báthory Lajos kiscgazda képviselők társaságában felkereste Rákosi Mátyás miniszterelnök-helyettest a memorandummal kapcsolatban, aki „kijelentette, hogy egyelőre még nem dönthet, és még előzetesen puhatolózni akar” a szovjeteknél.²² S ezzel holtvágányra futtatta a kiscgazdapárti kezdeményezést.

A harmadik kezdeményezés hivatalosan a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége (MNDSZ) részéről történt. Május 7-én, szerdán – a kiscgazda képviselővel történt megbeszélés napján – a kommunista irányítás alatt álló MNDSZ²³ szásztagú asszonyküldöttsége Döbrentei Károlyné – a szövetség egyik vezetője és nemzetgyűlési képviselő – vezetésével járt Rákosi Mátyásnál, átadva neki egy a „Szovjetunió Nagy Vezéréhez” és a „Magyarországi Szovjet Katonai Parancsnoksághoz” írt kérelmet, kérve őt a továbbításra és a közbenjárásra Sztálinnál annak érdekében, hogy a hadifoglyokat „a legközelebbi jövőben”, még az év folyamán bocsássák szabadon.²⁴ (A szásztagú asszonyküldöttség tagjainak kiválogatásánál az

¹⁹ Hadifogoly-egyezmény tervezet: HL HM Bée. cs. i. A/I./95. 172.454/10.c-1947. Közli: Bognár: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény*, 879–880.

²⁰ HL HM Personalia 94/A, 2. doboz. Pokorny Hermann feljegyzése a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok hazaszállításával összefüggő tevékenységéről.

²¹ Vorosilov marsall, a SZEB elnöke 1946 februárjában végleg elhagyja Magyarországot. Így gyakorlatilag Szviridov altábornagy lett a magyarországi SZEB vezetője, bár formailag a SZEB megszűnéseig Vorosilov maradt.

²² MOL XIX-J-1-j, KüM IV-438.12., 180.055/res/10.c-1947.

²³ Az MKP irányítása, illetve ellenőrzése alatt álló párton kívüli tömegszervezetek és újságok részleges listáját lásd: Jelentések az MKP két választás közötti tevékenységéről 1947. július – augusztus. Idézi: Izsák Lajos – Kun Miklós (szerk.): *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944–1948*. Budapest, 1994. 218–219.

²⁴ Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL) 274. fond. Magyar Kommunista Párt iratai. 10/115. ó.e., 87. Közli: Varga Éva Mária (szerk.): *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. Do-

„elvtársnők” kínosan ügyeltek arra, hogy az MNDSZ főtitkára, Rajk Lászlóné, a kommunista belügyminiszter felesége és a többi ismertebb kommunista vezetőségi tag felesége, mint például Révai Józsefné vagy Mód Aladárné ne legyenek a küldöttség tagjai közt.) A „spontán” akcióról a kommunista párt lapja, a Szabad Nép is beszámolt „Remélem, karácsonyra minden hadifogoly hazajön” címmel. A cikkben kiemelték, hogy Rákosi a hadifogoly-ügy politikai jelentőségére is felhívta a száztagú asszonyküldöttség, illetve a tudósítók által az olvasók, a közvélemény figyelmét is: „A hadifogoly-kérdés azonban nemcsak érzelmi kérdés, hanem politikai kérdés is. Hogy a hadifoglyokat a békekötés előtt hazaengedik, vagy sem, az attól a rokonszenvtől vagy ellenszenvtől is függ, amelyet az illető ország Magyarországgal szemben érez. Egy valóban demokratikus Magyarország sokkal jobb kilátásokkal mehet ilyen kérdés rendezéséhez, mint az olyan, ahol a régi úri rend hívei, az összeesküvők garázdálkodhatnak és a Szovjetunió ellen áskálódnak.”²⁵ Egyértelmű volt az üzenet a társadalom számára – csak a kommunista párt támogatása, hatalmi pozícióinak a megerősödése a biztosítéka annak, hogy a hadifoglyok hozzátartozói visszakapják szeretteiket, mielőtt még a fogságban meghalának vagy maradandó testi károsodást szenvednének.

Rákosi május 9-én továbbította az MNDSZ kérését Sztálinhoz. Levelét a következőképpen kezdte: „Kedves Sztálin elvtárs! Az utóbbi időben a Szovjetunióban lévő hadifoglyok feleségei és hozzátartozói egyre gyakrabban fordulnak hozzám azzal a kéréssel, hogy nem lehetne-e a hadifoglyokat a békekötésben lefektetett határidőtől függetlenül még az idén hazabocsátani. Hivatkoznak arra, hogy Ön annyiszor tanújelét adta szóval is, tetteivel is annak, hogy megérti a magyar nép nehéz helyzetét és remélik, hogy ezúttal is nagylelkűen meghallgatja kérésüket.”²⁶ Az MKP Központi Hadifogoly Irodájának lapja, a Magyar Hadirokkant, Hadifogoly Híradó (röviden csak Hadifogoly Híradó) e heti számában természetesen a címlapon, fotókkal illusztrálva számolt be az MNDSZ akciójáról. Azonban a címlapon még helyet szorítanak egy másik „fontos” cikknek is, amelynek címe: „Rákosi Mátyás a hadifoglyokért!”²⁷

A Szovjetunió minden eddigi megkereséshez képest szokatlanul hamar s a szokásos hivatalos diplomáciai ügymenethez képest is irreálisan gyorsan – Rákosi levélíráshoz, nem pedig a levél megérkezéséhez képest – három nap múlva, május 12-én Sztálin már személyesen válaszolt, amit Rákosi 13-án kapott meg. A generalisszimusz levelében a következőket írta: „Levelében közli velem, hogy a magyar hadifoglyok hozzátartozói kérelemmel fordulnak Önhöz, vajon nem lehetne-e a magyar hadifoglyokat még ebben az évben hazabocsátani, függetlenül attól, hogy milyen határidőt állapít meg erre vonatkozólag a békeszerződés.”²⁸ (kiemelés tőlem – B. Z.) Álljunk meg ennél a csúsztatásnál egy pillanatra, amit már Rákosi is írt a levelében! Ugyanis a békeszerződés semmiféle határidőt nem állapított meg a hadifoglyok szabadon bocsátására vonatkozóan! Ráadásul a nyugati Szövetséges Hatalmak eddigre már az összes magyar hadifoglyot hazaengedték! Sztálin is tisztában volt ezekkel, de mégis, a nagyobb propagandahatás kedvéért úgy válaszolt, mintha a békeszerződés ratifikálásától vagy annak életbe lépésétől függne a nemzetközi jog szerint a hadifoglyok szabadon bocsátása: „Közölhetem Önnel, a szovjet kormány, megtárgyalva az Ön levelét és figyelembe véve a levélben említett kérelmeket, elhatározta, hogy nem várva be a

kumentumok (1941–1953). Moszkva–Budapest, 2006. 431.; Magyar Hadirokkant, Hadifogoly Híradó, 1947. május 10.

²⁵ Szabad Nép, 1947. május 9.

²⁶ Idézi: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban, 431–432.

²⁷ Magyar Hadirokkant, Hadifogoly Híradó, 1947. május 10.

²⁸ Szabad Nép, 1947. május 14.; PIL 274. fond, 10/115. ö.e., 88. Közli: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban, 432.

Magyarországgal kötött békeszerződés ratifikálását és életbelépését, már május hó folyamán elkezdte a magyar hadifoglyok szabadon bocsátását és visszaküldését hazájukba. Erről a magyar kormányt értesíteni fogja.²⁹

Jól mutatja a magyar–szovjet kapcsolatok atmoszféráját, illetve a szovjet kormány politikai pártpreferenciáját, hogy a Magyar Kormány moszkvai követségéhez csak akkor juttatta el a Szovjet Kormány a hivatalos választ,³⁰ amikor a Szabad Nép már címlapon közölte Sztálin Rákosinak írt személyes választ.³¹ S a Hadifogly Híradó e heti számának a címlalán is öles betűk hirdetik a kommunista pártfőtitkár hatalmát, fáradhatatlan munkálkodásának az eredményét, s a szovjet párt és állami vezetésre gyakorolt befolyását: „Sztálin teljesíti Rákosi Mátvás kérését.”³²

Ára **60 fillér**
Megjelenik minden szombaton

1947 május 17. III. évfolyam, 26. sz. sz.

**MAGYAR HADIROKANT,
HADIFOGLY HIRADÓ**

Hadifoglyok hozzátartozóikat keresik
Jugoszláviából is hazajönek a hadifoglyok
Magyar államférfiak
a hadifogly kérdésről

HADIFOGLYOK, HADIROKANTAK ÉS HADIGONDOZOTTAK ÉRDEKEIÉRT KÜZDŐ HETILAP

**Sztálin teljesíti Rákosi Mátvás kérését:
Nem várják be a békeszerződés ratifikálását,
még ebben a hónapban megkezdődik
a hadifoglyok tömeges hazaszállítása**

Május 7-én, szerdán 100 tagú nékültség kezdte fel Rákosi Mátvást, akik kérték, hogy járjon el Sztálin generalisszimuszmal, a Szovjetunió miniszterelnökével a hadifoglyok ügyében. Rákosi megígérte, hogy a hadifoglyok hazaküldése ügyében Sztálin generalisszimuszhoz fordul és május 9-án a következő levelet írta Sztálinnak, a Szovjetunió miniszterelnökének:

„Kedves Sztálin Elvtárs!

Az utóbbi időben a Szovjetunióban lévő hadifoglyok feleséggel és hozzátartozóival egyre gyakrabban fordulnak hozzám azzal a kéréssel, hogy nem lehet-e a hadifoglyokat a békéltetésben lefektetett határidőtől függetlenül még az idén hazabocsátani. Hivatkoznak arra, hogy Ön már annyiszor tanúsított szíves szándékot, hogy megígérte a magyar nép nehéz helyzetét és remélt, rövidül a megjelölt meghaltatja kérésüket.

En magam is három évig hadifogly voltam és így saját tapasztalatomból tudom, hogy milyen nehéz a hadifogly és hozzátartozóinak helyzete. Nagyon kérem, hogy amennyiben lehetőséget tartja, teljesítse a hadifoglyok hozzátartozóinak kérését, amellyel sok ezer ember hozzátartozóinak élete nagy örömet.

Kéréssem meggyezésre ismételtem, maradok Budapest, 1947 május 9.

baráti üdvözléssel:
Rákosi Mátvás.”

A válasz kedden, 13-án megjött. Puskin, a Szovjetunió követe a következő levelet küldte Rákosi elvtársnak:

Sztálin elvtársnak megválaszoló levele Május 13.

A legszebb ajándék

A Magyar Hadifogly Híradó előbbi száma előzők közül, hogy a magyar nép külföldi megígérte Rákosi Mátvás miniszterelnökkel, hogy járjon közbe Sztálinnal, a Szovjetunió miniszterelnökével, hogy a magyar hadifoglyokat minél előbb engedjék szabadon és szállítsák haza.

Egy levelet is írtak Sztálinhoz és ennek a továbbítására is megkérték Rákosit. A hír, pontosan annyira tudták kihozni kell fordulniok, hogy legnagyobb bánjára gyorvultat kaptak. Rákosi megígérte, hogy megígérte, és mint már

még senki és semmi sem kötelezi. Kizárólag a magyar nép demokratikus elölmozgására, eddig hatalmas erőfeszítésekre, valamint a magyar nép demokratikus vezetéknek, elsősorban Rákosi Mátvásnak a személyére való tekintettel teszi ezt, hogy ezzel a hadifoglyok hazaküldésével is elősegítse Magyarország állapodását, a hároméves terv sikerét és a magyar nép boldogulását.

Nagy, igen nagy eredmény ez, hisz az egész ország, ennek minden lakója, s ha most minél

Nem volt véletlen, hogy a korábbi megmozdulásokkal ellentétben ez a „spontán”, „alulról jövő” kezdeményezés sikerrel járt. S a társadalom számára világos volt a történet üzenete: míg a kormány semmire sem képes, semmilyen eredményt sem tud elérni a Szovjetunióban lévő hadifoglyok szabadon bocsátásával kapcsolatban, addig a kommunista párt főtitkára, Rákosi Mátvás szavára megnyílnak a szovjet hadifoglytáborok kapui.

De nézzük meg, hogy mi is állt tulajdonképpen ennek a sikeres akciónak a hátterében. A békeszerződés aláírása után sürgőssé vált a Magyar Kommunista Párt számára, hogy új

²⁹ Uo.

³⁰ MOL XIX-J-1-j, IV-438.12., A Szovjetunió Külügyminisztériumának 32. sz. jegyzéke. (A KüM 180.055/res/10.c-1947. sz. irathoz csatolva.) Közli: *Magyar–szovjet kapcsolatok 1945–1948. Dokumentumok*. Budapest, 1969. 197.

³¹ Szabad Nép, 1947. május 14.

³² Magyar Hadirokkant, Hadifogly Híradó, 1947. május 17. Lásd az 1. számú ábrát!

parlamenti választásokat írjanak ki addig, amíg a békeszerződés életbe nem lép, vagyis addig, amíg a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság és a Vörös Hadsereg Magyarországon tartózkodik. (Akkor ugyanis még nem tudták, hogy Ausztriával a békeszerződést csak 1955-ben kötik meg a Szövetséges Hatalmak, s ez által a Vörös Hadsereg alakulatainak egy része a szovjetunióbeli és az ausztriai szovjet alakulatok közötti szárazföldi összeköttetés megtartása céljából továbbra is Magyarországon maradhat a békeszerződés életbelépése után is.) Ugyanis az MKP-nak csak akkor volt esélye megszerezni a parlamenti többséget s ezzel a hatalmat, ha előrehozott választásokat tartanak még a SZEB mandátumának a lejárta előtt.

Az MKP számára kedvező eredményű választásra pedig csak akkor volt esély, ha minden tisztességes és tisztességtelen eszközt bevetnek a párt szavazóbázisának, presztízsének növelése érdekében. Így került 1947 tavaszán az MKP propagandájának a homlokterébe a hadifogoly-kérdés is, amelynek révén több százezer ember meggyerését tervezték elérni. Ezért 1947 tavaszán az MKP egy öttagú bizottságot hozott létre, amelynek feladata a hadifoglyok hazahozatalával kapcsolatos párt-, illetve propagandamunka irányítása volt. Tagjai a következők voltak: a Propaganda Osztály részéről Nógrádi Sándor, a Tömegszervezési Osztály részéről Szirmai István, a Népjóléti Minisztériumból Ujhelyi Szilárd, a Hadifogoly Iroda részéről Sziklai Sándor, a Központi Szervezési Osztály részéről Kovács István, aki egyben a bizottság elnöke is volt. A bizottság legfőbb céljára jól mutat rá Sziklai Sándor egyik levele, amelyet a moszkvai magyar követség kommunista párti titkárának, Horváth Imrének írt: „Nagyon jó volna, ha az orosz hatóságok kellőképpen informálva volnának e kérdés [mármint a hadifogoly-kérdés – B. Z.] fontosságáról, és hogy milyen nagy propaganda-jelentősége van annak, ha egy-egy hadifogoly transzport jön haza a Szovjetunióból.”³³

Többek között a fenti okból, vagyis a hadifogoly-kérdés óriási propaganda-jelentősége miatt utazott 1947. április 27-én Moszkvába Rákosi Mátyás. S hogy jól előkészítse útját, indulása előtt levélben értesítette Sztálint és Molotovot látogatása céljáról, amelyben többek között ezt írta: „Igen kívánatos lenne, ha a kommunisták kezdeményezésére minden hadifogoly vagy azok egy része mielőbb hazatérhetne.”³⁴

Vjacseszláv Molotov (V. M.) 29-én fogadta Rákosi Mátyást (R. M.), s beszélgetésük egyik legfontosabb témája a hadifogoly-kérdés volt, amint az a szovjet diplomata, G. J. Korotkevics által lejegyzettekből kitűnik:

– R. M.: Azt akarjuk, hogy a hadifoglyokat a kommunista párt kezdeményezésére engedjék el. [...]

– V. M.: De hiszen a hadifoglyok visszatérte megerősíti a reakciókat, megerősíti a kiszagdapártot, nem?

– R. M.: Hadd mondjam meg Önnek, hogy ezek fele kétségtelenül a kommunistákhoz csatlakozik, a másik fele reakciós. De ha mégis minden hadifogoly hazatér, az jó általános benyomást kelt majd az országban. Hozzám szinte naponta csapatostul jönnek síró asszonyok, akik kérik, szabadítsuk ki a fogságból férjüket, fiaikat. Szeretnénk valami olyan komoly dolgot tenni, ami megmutatná a tömegeknek a kommunista párt munkájának eredményeit, és emelné tekintélyét. Például, ha a kommunisták kezdeményezése alapján rendeződne a csehszlovák kérdés, és kiszabadulnának a hadifoglyok. [...] Nekünk most olyan eredményekre van szükségünk, amelyeket az egész nép érzékel. Arra van szükségünk, hogy

³³ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, 24.

³⁴ *Moszkvának jelentjük*, 195.

az egész nép lássa: a kommunisták nyújtanak valamit a népnek.”³⁵ Majd a megbeszélés végén a következő hangzott el:

- „V. M.: Mely kérdéseket tartanak tehát a legfontosabbaknak?
- R. M.: A csehszlovákokkal való viszony rendezését és a hadifoglyok kérdését.
- V. M.: Nyernek vagy vesztenek a hadifoglyok kérdésén?
- R. M.: A hadifoglyok előbb vagy utóbb így is, úgy is hazatérnek. De jobb, ha előbb térnek haza, és a kommunisták kezdeményezésére.”³⁶

Ezek után már érthető, hogyan történhetett meg, hogy ilyen rendkívüli gyorsasággal kapott pozitív választ Rákosi Mátyás, a Magyar Kormány korábbi, válasza sem méltott vagy csak több hónapos késéssel megválaszolt államközi megkereséseivel ellentétben.

Azonban Rákosi Moszkvába utazásától függetlenül, már jóval korábban eldöntötték a Szovjetunióban, hogy 1947-ben, a békeszerződések aláírása után tömegesen fognak szabadon bocsátani magyar és román hadifoglyokat. Kruglov belügyminiszter ugyanis már március 12-én arról jelentett Visinszkij külügyminiszter-helyettesnek, hogy a magyar és román hadifoglyok küszöbön álló tömeges repatriálása ügyében szükséges egyeztetni a Szovjetunió Állami Tervbizottságával is a hadifoglyok repatriálásának üteméről és határidejéről azért, hogy egy ilyen jelentős nagyságú munkaerő kivonása az ország népgazdaságát a lehető legkisebb mértékben érintse.³⁷

Rákosinak tehát semmi köze sem volt a hadifoglyok tömeges hazaszállításának ismételt megindulásához, hanem az egész csak egy jól koreografált színjáték volt azért, hogy – becsapva a magyar választópolgárokat – növeljék Rákosi és az MKP népszerűségét és annak szavazóbázisát. S a család bevált. A Szabad Nép május 20-i számában „Köszönet Rákosi elvtársnak!” címmel megjelenő cikkben már a következők olvashatók: „Az ország minden részéből egyre nagyobb tömegben érkeznek táviratok Rákosi Mátyás elvtársához. A táviratokban az ország hálás közvéleménye köszöni meg Rákosi elvtárs közbenjárását Sztálin generalisszimusznál a hadifoglyok hazahozatala érdekében.” S ez már nem csupán propaganda-fogás, hanem valóság volt. Rákosi így ír az „akció” eredményéről visszaemlékezésében: „Mikor jó három hónappal később választásokra került a sor, megállapíthattuk, hogy a debreceni és egyéb elosztó táborokban levő hadifoglyok túlnyomó többsége – titkosan – ránk szavazott. [...] Százazrek érezték azt, hogy a kommunisták újra sikerrel vették kezükbe egy számukra fájó kérdés megoldását. A hazatérő hadifoglyok gyakran kollektíve köszönték meg a pártnak, hogy meggyorsította szabadulásukat, s magam is nemegyszer kaptam apró ajándékokat, faragott fadobozt, papírvágó kést s hasonlókat hálás hadifoglyoktól.”³⁸

A kommunista párt által a hadifogly-ügyben korábban csak takaréklángon égő, de folyamatos propaganda-hadjárat az MNDSZ akcióval átalakult sodró lendületű, harsogó, rendkívül széles spektrumú kampánnyá. A vidéki lapokban – 1945 után ismét – kiemelt bekeretezett „hirdetések” jelentek meg „Élen jár a hadifoglyok hazaszállításában a KOMMUNISTA PÁRT!” szöveggel. A hadifoglyokat hazaszállító vagonok ajtajára a következő propagandaszöveget írták: „Kivitt minket Horthy, Szálasi – visszahozott Rákosi! Éljen a Kommunista Párt!” A Hadifogly Híradóban többféle karikatúra jelent meg. Az egyik példál a reakció rémhíreket terjeszt a szovjet fogság körülményeiről, míg a másikon Ráko-

³⁵ *Moszkvának jelentjük*, 202.

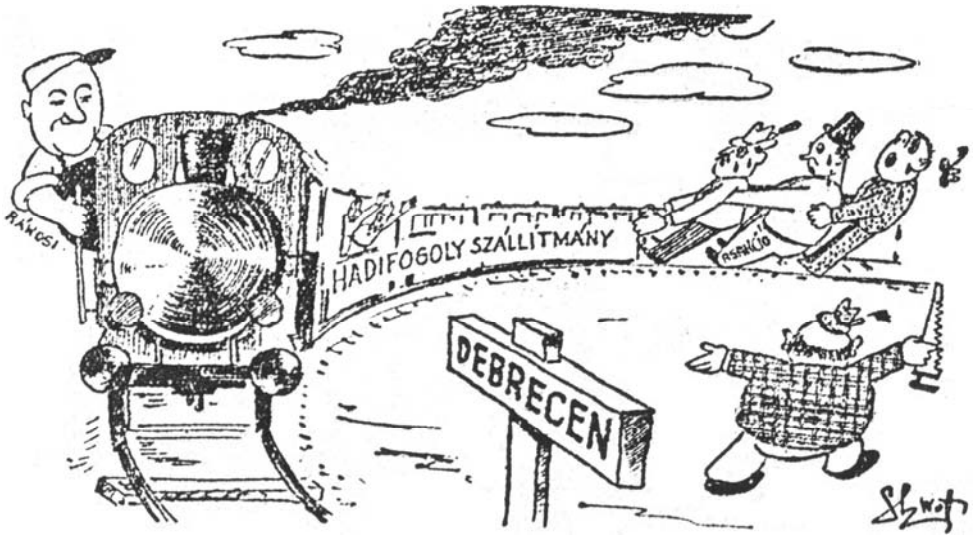
³⁶ *Moszkvának jelentjük*, 205.

³⁷ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, 423–424.

³⁸ Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések 1940–1956*. Budapest, 1997. I. kötet 369.

si mint masiniszta hozza haza a hadifoglyokat, akiknek a hazahozatalát a reakció akadályozza stb.³⁹

A Szabad Nép is folyamatosan közölt cikkeket a hadifogolytranszportok érkezéséről. 1947. június 18-i számában öles betűkkel a következő szalagcím jelent meg: „Rákosi Mátyás Debrecenben a hazatért hadifoglyok között”. Majd a főtítkár megragadott minden alkalmat, hogy a magyar nép jötevőjének szerepében tetszelegessen. Így például július 28-án az MNDSZ választási nagygyűlésén, majd augusztus 2-án a hadifogoly hozzátartozók gyűlésén ígéretet tett arra, hogy karácsonyra a Szovjetunióból minden magyar hadifogoly haza fog térni. Mintha ez őrajta múlna! És még hosszan sorolhatnánk a legkülönbözőbb propagandafogásokat.

Ám Rákosi néhány megnyilatkozásából is egyértelműen kitűnt, hogy az MKP a foglyokat hatalmi harcában tűszként kezelte. A kampányhajrában például a következőket mondta: „Ha jól mennek a választások, az oroszoknál meg fogjuk gyorsítani a hadifoglyok hazahozatalát. Nincs olyan baja a magyar népnek, amire a Kommunista Párt ne keresne orvoslást.”⁴⁰

Ugyanakkor, hogy a valóságban mennyire kevés volt Rákosi szava a szovjet fogságban lévő hazahozatalára, kiválóan érzékelteti az a levélváltás, amelyben Rákosi legalább a bányászok hazaengedését kérte a moszkvai követségen lévő elvtársán, Horváth Imrén keresztül, aki válaszelevelében azt felelte, hogy ők ehhez kevesek. Majd hozzátette, hogy bányászaink „úgysem ülnek karba tett kézzel, szorgalmas munkájukkal hozzájárulnak a Szovjetunió gazdasági megerősítéséhez, és ezzel közvetve rajtunk is segítenek”.⁴¹

Azonban óhatatlanul felmerült a közvéleményben, hogy ha tényleg olyan nagy szava, olyan nagy tekintélye van Rákosinak Sztálin előtt, akkor miért nem kérte már korábban a Szovjetunió nagy Vezérét, hogy bocsássa szabadon a magyar hadifoglyokat. Az MKP azért, hogy az emberek nehegy véletlenül „téves” következtetésekre jussanak – és propagandafogásnak értékeljék az MNDSZ akcióját és Rákosi levelét –, a Hadifogoly Híradó hasábjain

³⁹ Magyar Hadirokkant, Hadifogoly Híradó, 1947. szeptember 13. Lásd a 2. számú ábrát.

⁴⁰ Pümkösti: *Rákosi a hatalomért*, 252.

⁴¹ Pümkösti: *Rákosi a hatalomért*, 8–9.

„Politikai érettségi vizsga” címmel pályázatot hirdetett, amelynek az volt a lényege, hogy politikai vonatkozású kérdésekre ki tud helyes választ adni 1-1 mondatban. (A díj az első öt helyezettnek 1-1 öltözet ruha, a 6-30. helyezetteknek 1-1 rend fehérenmű volt.) Témánkban a következő kérdéseket tették fel: „Miért szakadt meg 1946-ban a hadifoglyok tömeges hazaszállítása? Milyen körülményeknek és kiknek köszönhető, hogy most újra megindulhatott?” A példa kedvéért s az eltévelyedés kiküszöböléséért közölnek egy már beérkezett helyes, tulajdonképpen minta választ: „1946-ban azért maradt abba a szállítás, mert a szovjet kormányban bizalmatlanság támadt az összeesküvés miatt. [1946-ban! – B. Z.]⁴² Újbóli megindulását az összeesküvés szigorú felszámolásának, a Szovjetunió felé megnyilvánuló őszinte baráti politikának és az MKP kiváló vezetőjének, Rákosi Mátyásnak, valamint Sztálin generalisszimusz nagylelkűségének köszönhetjük.” A válaszhoz végül, mihez tartás végett s talán burkolt fenyegetésként, hozzátesszik: „Ez a mondat legyen útmutatás azoknak, akiknek hozzátartozója ma még távol van.”⁴³

S hogy az MKP-nak mennyire nem szívügye, hanem a hatalomba jutás egyik eszköze volt a hadifoglyok hazahozatala, azt jól mutatja az is, hogy Rákosi két hónappal a nagy nyilvánosságot kapott, a hadifoglyok hazaengedését kérő levele után titokban egy ezzel ellentétes tartalmú levelet küldött Moszkvába. Ebben azt kérte, hogy a Szovjetunió – a magyarországi parlamenti választások előtt – július–augusztusban állítsa le a „reakciós” magyar hadifogly tisztek hazaszállítását, amit Szerov belügyminiszter-helyettes teljesített is.⁴⁴

S mint tudjuk, a tömegek manipulációja, a csúsztatásoktól, hazugságoktól sem mentes harsogó propaganda-hadjárat s a kékcédulás csalások is hozzájárultak ahhoz, hogy az 1947. augusztus 31-ére kiírt előrehozott parlamenti választásokat a Rákosi Mátyás vezette MKP nyerte meg, a szavazatok mindössze 22,3%-ának a megszerzésével.

A kommunista párti propaganda-hadjárat s a Kisgazdapárt elleni szalámi taktika eldurvulása (Kovács Bélának, a Kisgazdapárt főtitkárának a Szovjetunióba hurcolása, Nagy Ferenc miniszterelnöknek a lemondatása és emigrációba kényszerítése) közben a kisgazda vezetésű Külügyminisztérium további kísérleteket tett a hadifogly-egyezmény megkötésére s ezáltal a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok sorsának rendezésére.

Elsősorban a meginduló szállításokra való tekintettel, valamint a megkötendő hadifogly-egyezménnyel kapcsolatos puhatolózó, egyeztető tárgyalásokra Szekfű Gyula moszkvai követ kérésére két főből álló delegációt kellett kiállítani.⁴⁵ A Külügyminisztérium a hadifogly-hozzá tartozók körében népszerű és a kérdéskört is alaposan ismerő s azt szívében viselő Pokorny Hermannat delegálta, míg a Népjóléti Minisztérium a hadifogly ügyben szintén jártas Ujhelyi Szilárdot. A Minisztertanács május 22-i ülésén Szakasits Árpád elvetette Pokorny kiküldését,⁴⁶ és helyette – Vas Zoltán javaslatára Gerő Ernő és Molnár Erik egyetértésével – Rákosi testvérét, a „Moszkvában teljesen otthonos” kommunista Bíró Zoltán és a szintén MKP tag Ujhelyi Szilárd személyét fogadták el a kiküldendő delegációba.⁴⁷

⁴² Az ügynevezett „köztársaság-ellenes összeesküvés”, vagyis a Magyar Testvéri Közösség ügyéről a közvélemény csak az 1947. január 5-i belügyminisztériumi hivatalos közlésből, illetve a sajtótudósításokból értesült. Az ügyben történt első letartóztatások is csak 1946 októberében kezdődtek. Ezért nem lehet az 1946. évi hazaszállítások elakadását ezzel magyarázni.

⁴³ Magyar Hadirokkant, Hadifogly Híradó, 1947. szeptember 13.

⁴⁴ A. I. Szerov belügyminiszter-helyettes jelentése V. M. Molotovnak a magyar hadifogly tisztek hazaszállításának leállításáról. In: Vida István (szerk.): *Iratok a magyar–szovjet kapcsolatok történetéhez 1944. október – 1948. június. Dokumentumok.* Budapest, 2005. 281.

⁴⁵ MOL XIX-J-1-j, IV-438.1., KüM 180.054/res/10.c-1947.

⁴⁶ MOL XIX-A-83-a. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1947/177. sz.

⁴⁷ HL Personalia 94/A, 2.doboz. Pokorny Hermann feljegyzése a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok hazaszállításával összefüggő tevékenységéről.

A delegáció csak június 4-én indult el Moszkvába. Háromheti kint tartózkodásuk során minden igyekezetük ellenére sem sikerült kézzelfogható eredményt elérniük. Hiába érdeklődtek a még fogságban lévő és az elhunyt hadifoglyok száma iránt, erre vonatkozóan semmiféle információt nem kaptak. Ujhelyi Szilárd szerint ennek két oka volt. Egyrészt a titoktartás, másrészt pedig az az óriási szervezetlenség, amelyet a szovjet bürokrácia részéről tapasztalt.⁴⁸ A megbeszélések során a békeszerződés által előírt hadifogoly-egyezményt illetően semmiféle érdemleges információt nem sikerült szerezniük.

Érdeemes itt megemlítenünk Pokorny Hermann-nak a kiküldetéséről alkotott véleményét. Nézete szerint az 1947. évre beígért 100 000 hadifogoly hazaszállításáról lényegileg már nem volt mit tárgyalni, mivel szovjet részről már kijelentették, hogy havonta 25 000 embert küldenek, s az utolsó részletet szeptemberben, havi 10 000-et a foksányi, 15 000-et pedig a máramarosszigeti átmeneti hadifogolytáboron keresztül. „A két szakértő tehát Moszkvában legfeljebb az egyezmény mielőbbi megkötése érdekében dolgozhat – tehát tiszta külügyi értelemben és olyan kérdésekben, amelyekre mi igen alaposan, ők pedig egyáltalán nem készültek fel; az pedig az »otthonossággal« nem pótolható. Balsiker esetén a felelősség tehát nem terhelheti a Külügyminisztériumot.”⁴⁹

Pokornynak szomorúan kellett rádöbbennie arra – a június 14-én Szekfüvel folytatott megbeszélésen –, hogy a Moszkvába kiküldött delegáció nem kapott megfelelő meghatalmazást a hadifogoly-egyezményre vonatkozó tárgyalásokra. Mint ahogy Szekfü elmondta, Ujhelyi és Bíró egy a Népjóléti Minisztérium által kiállított francia nyelvű megbízólevelet vittek magukkal, amelyben ugyan a békeszerződés 21. cikkelye alapján megkötendő egyezmény előkészítéséről is szó volt, de a megbízólevél csak arra volt alkalmas, hogy a magyar követ őket a szovjet külügynek és Golubjev altábornagynak – a magyar hadifoglyok hazaszállításának lebonyolításával megbízott repatriációs bizottság elnökének – úgy mutassa be, mint akik a követség mellé ideiglenesen kirendelt szakértők. Így a két szakértő tárgyalásai tulajdonképpen csak a hazaszállítandó hadifoglyok és a Foksányban és Máramarosszigeten lévő szovjet repatriációs albizottságok számára a Szovjetunióba küldendő élelmiszer mennyiségére, összetételére, a kiszállítások ütemére és egyéb ezekkel kapcsolatos kérdésekre terjedt ki. Az eddigiekből a Külügyminisztérium számára úgy tűnt, hogy az egyezmény tárgyalásánál a legproblematisabb kérdések az eltűnt személyek, a Szovjetunióknak kifizetendő költségtérítés és a hazaszállításokkal kapcsolatos ellátási problémák lesznek – amit a későbbi események igazoltak is.⁵⁰

A Szovjetunió azonban sem a békeszerződés ratifikációja, sem annak életbelépése után – pedig korábban szovjet részről ehhez kötötték a tárgyalások megkezdését – nem volt hajlandó a békeszerződés által előírt egyezményben rendezni a magyar hadifoglyok sorsát. Egyrészt azért nem, mert nem tűrt beleszólást az általa elhurcolt hadifogoly és internált kényszer munkások sorsának, szabadon bocsátásának ügyébe. Másrészt pedig nem tudtak elszámolni több mint 200 000 (hadi)fogollyal, illetve nem akarták, hogy napvilágra kerüljön a szovjet fogságban meghalt magyar állampolgárok döbbenetes nagy száma.

Míndezek ellenére vagy inkább elfedésére 1947. október 30-án ünnepélyesen fogadták a „százezredik” hazaszállított (hadi)foglyot, aki csak az 1947-es tömeges hazaszállítások megkezdésétől számítva volt a százezredik, ezzel egy újabb alkalmat teremtettek a kommunista párt és Rákosi elvtárs nevének fényezésére.

⁴⁸ Stark Tamás: *Hadifoglyok békében*. Mozgó Világ, 15. évf. (1989) 10. sz. 104.

⁴⁹ HL Personalia 94/A, 2. doboz. Pokorny Hermann feljegyzése a Szovjetunióban lévő magyar hadifoglyok hazaszállításával összefüggő tevékenységéről.

⁵⁰ MOL XIX-J-1-j, IV-438.1., KÜM 180.115/res/13-1947.

Mindenesetre a fegyverszünet és a békeszerződés aláírása, valamint az ugyanezen években történt országgyűlési választások – nemzetközi és hatalmi–taktikai okokból – pozitívan hatottak a magyar hadifoglyok szabadon bocsátására. A világháború után ugyanis e két évben engedték szabadon a szovjetek a legtöbb magyar hadifoglyot. 1945-ben 200–250 000, míg 1947-ben 102 000 főt, míg 1946-ban csak mintegy 20 000 főt. Így vált százezrek sorsa a hatalmi játszmák játékszerévé, illetve a szovjet gazdasági tervszámok függvényévé.